

Menadžerska analiza mogućnosti upravljanja procesom privatizacije

NEMANJA M. PANTIĆ, Univerzitet u Kragujevcu,

Fakultet za hotelijerstvo i turizam, Vrnjačka Banja

IRENA M. MILOJEVIĆ, Institut primenjenih nauka u Beogradu, Beograd

ANDREJ M. MIČOVIĆ, Univerzitet u Kragujevcu,

Fakultet za hotelijerstvo i turizam, Vrnjačka Banja

Pregledni rad

UDC: 338.246.025.88

005.21:334.72.021

DOI: 10.5937/tehnika2004493P

Transformacija vlasništva koja često podseća na raniji istorijski period prvobitne akumulacije kapitala, predstavlja priliku za brzo bogaćenje onih koji su imali monopol u bivšim socijalističkim društvima. Ujedno, preraspodela nacionalnog bogatstva podstiče izmene odnosa snaga u društvenoj strukturi moći, što privatizaciju čini poprištem oštrog sukoba interesa sa kontraverznim posledicama po čitavo društvo. Slabe institucije vladavine prava ne mogu da ograniče težnju različitih interesnih grupa za sticanjem ekonomske moći, pa je privatizacija područje gde se javlja veliki ekonomski rizik. Otuda je i najveća pažnja i javnosti i specijalizovanih nevladinih organizacija u zemljama kandidatima za članstvo u Evropsku uniju posvećena praćenju procesa privatizacije.

Rad ima za cilj da ukaže na osnovne karakteristike procesa privatizacije u Srbiji. U tom smislu analizirali smo uzročno-posledične veze ekonomskih pojava vezanih sa ovim procesom, odnosno ukazali na činjenicu da i određene zakonske odredbe doprinose širenju zloupotreba u ovoj oblasti. Posebno je istaknut značaj transparentnosti u postupku privatizacije, kao važne pretpostavke ekonomskog rasta i demokratskog preobražaja.

Ključne reči: privatizacija, upravljanje, transparentnost

1. UVOD

Privatizacija je poslednjih decenija reč koja se često spominje u sredstvima javnog informisanja, u vladama država u razvoju. Proces privatizacije je deo ukupnog procesa ekonomske tranzicije. Osnovni cilj privatizacije je povećanje efikasnosti preduzeća, zahvaljujući motivima poslovanja, kroz smanjenje troškova, finansijsku rehabilitaciju, bolju radnu disciplinu i slično. Drugi cilj je poboljšanje finansijske pozicije države i to na tri načina [1]

- od prihoda preduzeća,
- od gašenja subvencija preduzećima i
- od povećanja poreskih prihoda iz veće ekonomske aktivnosti.

Međutim, tranzicija je pružila mogućnost za razne vidove zloupotreba i nezakonitog ponašanja preko privatizacije državnog vlasništva u privredi. Ipak se priv-

vatizacijom javnog sektora stvaraju povoljniji uslovi za veću efikasnost privatizovanih preduzeća [2]. U daljem tekstu nastojali smo da ukažemo na najznačajnije odlike procesa privatizacije u zemljama u tranziciji, a pre svega u našoj zemlji, ali pre toga dat je kratak prikaz osnovnih modela privatizacije u ovim zemljama.

2. CILJ RADA I KORIŠĆENA METODOLOGIJA

Cilj rada je da ukaže na potencijale i značaj performansi menadžmenta privatizacije u procesu sticanja konkurentne pozicije na međunarodnom tržištu, a shodno savremenim izazovima koje tržišni uslovi postavljaju pred potencijalne investitore. Istraživanjem se želi posredno izvršiti uticaj na naučnu i stručnu javnost po pitanju kvaliteta menadžmenta u procesu privatizacije za tržišnu uspešnost. Korišćene metode istraživanja su: analiza sadržaja, uporedno-pravna metoda, deskriptivni metod domaćih i stranih iskustava, metode indukcije i dedukcije kao i metode sinteze i analize.

3. MODELI PRIVATIZACIJE

U protekloj deceniji javilo se nekoliko osnovnih modela privatizacije u zemljama u procesu tranzicije.

Adresa autora: Nemanja Pantić, Univerzitet u Kragujevcu, Fakultet za hotelijerstvo i turizam, Vrnjačka Banja, Vojvodanska 5a

e-mail: nemanja.pantic@kg.ac.rs

Rad primljen: 23.05.2020.

Rad prihvaćen: 22.07.2020.

To su: vaučerska privatizacija, prodaja preduzeća, otkup akcija preduzeća od zaposlenih i spontana privatizacija. Procesom privatizacije se stvaraju povoljniji uslovi i za unapređenje održivog razvoja [3].

Kao najtransparentniji metod ističe se vaučerska privatizacija. Pored toga, ovaj metod u velikoj meri može da ograniči moć birokratije, jer same transakcije kroz vaučersku privatizaciju zahtevaju jasna i detaljna pravila i procedure.

Prodaja preduzeća je metod koji se po pravilu sporo realizuje, čime se umanjuje diskreciono odlučivanje administracije [4]. Prodaja državnih preduzeća privatnim licima je ujedno tehnika koja je posebno korišćena i koristi se u razvijenim zemljama i zemljama u razvoju. Pri tome, razlikuju se dva metoda ove privatizacije. Prvi je javni upis akcija, odnosno situacija gde država fiksira cenu akcije i ponudi je na prodaju zainteresovanim licima. Drugi metod je direktna ponuda najpovoljnijem ponuđaču, gde država organizuje tendere ili neposredno pregovara sa zainteresovanim investitorima. Za uspešnu privatizaciju u oba slučaja je od velikog značaja obučenosť ali i iskustvo eksperata koji njome rukovode [5].

Otkup preduzeća od zaposlenih bio je u velikom obimu prisutan u zemljama Centralne i Istočne Evrope.

Likvidacija nije često primenjivan metod, mada je u pitanju proces koji je uglavnom brz i koji se u najvećem delu odvija van državne sfere. Pored toga, prodaja imovine preduzeća koje se likvidira vrši se putem efikasnih i transparentnih licitacija gde su sve potrebne informacije dostupne.

Najzad, spontana privatizacija je metod koji je ne-transparentan, spor i ne podrazumeva nadzor nezavisnih državnih institucija. Aukcije nisu bile mnogo uspešnije, jer su prodate 1.583 firme do kraja 2010. godine. Prihodi od privatizacije se protokom vremena smanjuju, tako da je on u poređenju sa приходima od oko dve milijarde koliko je приходovano od 2002 [6] danas zanemarljivo mali. Veliki broj već izvršenih privatizacija je poništen, u društvenom sektoru su ostale firme za koje nema velikog interesovanja, tako da je nastao raskorak u zakonskom nepoznavanju društvene svojine koja u stvarnosti postoji.

Ono što se u vezi sa navedenim mora konstatovati je da je Srbija danas jedna od retkih evropskih zemalja koje imaju niži bruto domaći proizvod nego što su ga imale 1989. godine kada je počela ekonomska tranzicija bivših komunističkih zemalja Istočne Evrope [7]. Proces privatizacije pojedinih poljoprivrednih kombinata je sproveden jako uspešno [8]. Pravi primer jako uspešne privatizacije zahvaljujući veštinama i talentu rukovodećih eksperata se može videti na primeru privatizacije u Angoli [9]. Sticanje veština i neophodnih znanja je proces koji je u velikoj meri u zavisnosti od

sistema obrazovanja čime ono dobija još jači efekat u ovoj oblasti [10]. Menadžerska pozicija i njen značaj su analizom privatizacionih procesa pokazali pozitivnu korelaciju veština i uspešnosti procesa [11]. Ovaj odnos kao i značaj i uloga menadžerskih veština su od posebnog značaja u zemljama u tranziciji u kojima je upravo i proces privatizacije najaktuelniji [12]. Bez obzira na to, uspešnost privatizacionog procesa u vezi sa kompetencijama njihovih lidera se može posmatrati na primeru Ujedinjenog Kraljevstva, gde je proces postao znatno uspešniji i brži nakon smene pojedinih njihovih nosilaca, odnosno rukovodioca [13]. Kao jedan od stimulišućih faktora se javlja rast plata a ta praksa je dala jako dobre rezultate nakon rasta zarada [14]. Pored svega navedenog treba imati u vidu i uspešnu praksu upravljanja poslovnim procesima u ostvarivanju najznačajnijih ciljeva poslovanja [15]. I na kraju se može konstatovati da je privatizacioni proces odličan alat, jedan od najboljih, u procesima temeljitih ekonomskih reformi [16].

4. OSNOVNE KARAKTERISTIKE PROCESA PRIVATIZACIJE U SRBIJI

U našoj zemlji dugi niz godina privatizacija se odvijala delimično. Do 2002. godine je svega šest procenata privrede bilo privatizovano. Tvrdilo se da se privatizacija odlaže dok ne budu ispunjeni uslovi za njeno „pravedno sprovođenje“. Devet godina kasnije, kada se proces privatizacije u Srbiji bližio kraju, konstatovane da su uočene brojne nepravilnosti.

Jedan od glavnih uslova za uspešnost, odnosno efikasnost procesa privatizacije je transparentnost. Nedostatak transparentnosti u procesu privatizacije koštao je Rumuniju milijarde dolara u stranim investicijama. Jedna analiza procesa privatizacije u Hrvatskoj, pokazuje da se od 99 analiziranih firmi, samo njih 19 pridržavalo propisa i zakona koji su bili na snazi za vreme njihove privatizacije. Slični su primeri Bugarske, Bosne i Hercegovine i drugih zemalja u regionu [17]. Osnovno sredstvo za obezbeđenje transparentnosti je odgovarajući pristup informacijama i to ne samo u procesu privatizacije već i u radu svih državnih organa.

Sa druge strane, duboke i sveobuhvatne društvene i ekonomske reforme imaju za cilj da izvrše preraspodelu vlasti sa državnog, društvenog sektora na privatni. Kada su državi data tolika ovlašćenja, logično je da se javljaju i brojni izazovi i mogućnosti. Trgovinski ili privredni sud vrši neposrednu prodaju stečajnih dužnika kao pravnog lica, a da nisu izvršene stečajne radnje koje moraju biti izvršene pre prodaje: objavljivanje oglasa o pokretanju stečajnog postupka, popis imovine i početni stečajni bilans, procena imovine pojedinačno i procena pravnog lica u celini itd. Radi ilustracije, treba se podsetiti i na privatizacije tri

šećerane u Srbiji koje su kupljene za svega devet evra (tri evra po fabrici), iako se samo na zalihama nalazila količina šećera u vrednosti od preko 200.000 evra. Pri tom se radilo o tenderskoj prodaji (što znači da se prodaju strateški važna preduzeća), a ponuda od devet evra za tri šećerane koja je ocenjena kao najpovoljnija bila je i jedina. U međuvremenu su druge šećerane ponuđene na prodaju po znatno većim cenama, a neke druge prodaje važnih preduzeća po tri evra nisu uspele (npr. Sremskomitrovačka industrija mesa „Mitros“) [18].

Povodom ovog slučaja, moglo bi se postaviti još jedno pitanje: Šta biva ukoliko pobjednik na tenderu ili aukciji posle izvesnog vremena odustane od kupovine? On gubi pravo na povraćaj depozita. Takođe, u slučaju odustajanja prvoplasiranog učesnika na tenderu, javlja se jaz zbog činjenice da na mesto prvoplasiranog stupa drugoplasirani - bez obzira na razliku u ponudi. članom 30. Zakona o privatizaciji [19] predviđalo se sledeće: „Podnosilac ponude uplaćuje depozit za učešće na javnom tenderu. Učesnik na tenderu čija je ponuda proglašena najpovoljnijom, odnosno prvi sledeći učesnik čija je ponuda najviše rangirana, koji ne zaključi ugovor ili ne plati cenu u predviđenom roku, gubi pravo na povraćaj depozita. Ministar nadležan za poslove privatizacije utvrđuje visinu i način uplate depozita i stava 1 ovog člana.“ U vezi sa navedenim, Ćirić s pravom primećuje sledeće: šta se dešava ukoliko je rok za zaključenje ugovora ili plaćanje cene šest meseci, depozit vrlo mali u odnosu na vrednost robe na zalihama, pa se kupcu isplati i da žrtvuje depozit, ako on ipak uđe u posed i „obrne“ kapital u roku od 6 meseci [20]. Takva situacija u zakonu uopšte nije bila predviđena, tj. Zabrana, što i novim Zakonom o privatizaciji nije detaljno regulisano [21].

Proces privatizacije koji je bio prisutan u našem društvu otvarao je razne mogućnosti, što se može obaviti kroz razne forme učešća u privatizaciji, kao što su: kupovina akcija naših preduzeća, dokapitalizacija, zajednička ulaganja i slično. Veoma je važno istaći da se privatizacija porekla kapitala nije sprovodila čemu u prilog ide i izjava tadašnjeg ministra za privredu i privatizaciju Aleksandra Vlahovića da se poreklo kapitala koji se bude angažovao u privatizaciji neće proveravati [22]. Takođe, primeri iz prakse zemalja u tranziciji, kao što su Poljska, Češka i Bugarska pokazuju da je svoreno mnogo kapitala bez provere porekla i to u infrastrukturi, kupovini fabrika, uopšte industrijskih objekata. Na žalost, u ovoj oblasti, kao i uopšte u svim drugim oblastima, kada su u pitanju privatizacije mali deo pažnje se posvećuje kreiranju kapitalne strukture koja je u osnovi temelj zdrave tržišne ekonomije.

Ovde postoji još jedan problem na koji treba ukazati, a koji nije u tolikoj meri normativne prirode, niti je pak reč o spremnosti da se otkrivaju slučajevi u vezi

privatizacije, stečajeva [23], nelikvidnosti pojedinih preduzeća i održavanja njihove prave cene, a on se odnosi na neukost i nepripremljenost kadrova da na pravi način, pre svega u knjigovodstvenom smislu, izvrše računovodstveno-knjigovodstvene operacije u postupcima privatizacije i pripreme za privatizaciju. Ipak, nesporno je da, kao i u ostalim oblastima, i kada je u pitanju menadžment u oblasti privatizacije suština leži u nedostatku kvalifikovanog kadra osposobljenog za sprovođenje kvalitetnog procesa.

Sa druge strane, jasno je da ovakva situacija nepovoljno utiče i na strana ulaganja, jer strani investitori moraju da dovode svoje menadžere kako bi uspešno vodili poslovne aktivnosti. Iako zaključak može da sadrži pregled ključnih rezultata, ne ponavljati deo opisan u rezimeu. Zaključak može da objasni značaj rada ili predloži moguće primene ostvarenih rezultata i dalja istraživanja na određenoj problematici.

5. PRIVATIZACIJA USMERAVANJE ILI USLOV TRŽIŠTA

Moglo bi se reći da je u Srbiji veoma raširen stereotip da je privatizacija „lek za sve“ i da je i najgore privatno vlasništvo bolje od najboljeg javnog [24]. Poslednji u nizu primera koji to potvrđuje jeste namera prodaje „Telekoma Srbije“, jednog od najznačajnijih državnih preduzeća. Najčešće obrazloženje koje se moglo čuti za privatizaciju „Telekoma“ je da država nije sposobna da efikasno vodi firmu [25], iako je činjenica da su u mnogo liberalnijim zemljama poput Belgije, Italije, Danske, Finske ili Norveške kompanije koje su pandan „Telekomu“ i dalje u vlasništvu države.

Tako sada jednu od retkih državnih firmi koja donosi i prihod i dobit, država želi da proda i planira gde će se upotrebiti sredstva dobijena prodajom, kao i da se prodaja preduzeća od ogromnog nacionalnog značaja odvija u uslovima tržišne imperfečnosti. U tom smislu komparativnom analizom vidimo da zemlje u našem najbližem okruženju (Crna Gora, Makedonija i Hrvatska), su takođe prodale svoje operatere.

Cene telekomunikacionih usluga su značajno više nego u Srbiji, investicije su manje, otpušten je veliki broj zaposlenih. Kada se jedno ovakvo preduzeće koje ostvaruje značajne finansijske rezultate prodaje u vreme posle velike ekonomske krize, kada se na tržištu ne može formirati odgovarajuća cena koja bi se izvesno postigla u periodu ekonomskog prospertiteta, tada donosici ovakve odluke moraju imati jasne dokaze da je njihova odluka opravdana, jer ostavljanje bilo kakvih nejasnoća izaziva sumnju u kvalitet privatizacije. Samo potpuna transparentnost kao i poštovanje svih procedura javne prodaje koje su od posebnog značaja mogu učiniti da se i u ovom postupku privatizacije maksimizira društveni interes.

6. ZAKLJUČAK

Menadžerska analiza privatizacije u Srbiji dovodi nas do zaključaka da ona nije donela očekivani ekonomski rast na bazi unapređenja efikasnosti poslovanja, već svojevrsnu preraspodelu imovine i ekonomske moći. Jedna od slabosti modela privatizacije u Srbiji je da je u kratkom roku ponuđen veliki broj kompanija na prodaju, zbog čega je bilo teško naći veliki broj kvalitetnih kupaca. Otuda je među kupcima bilo i onih koji nisu ispunjavali kvalitet ni u poslovnom ni u finansijskom smislu.

Sa druge strane, jedan broj kupaca čine oni koji su kupovali firme na atraktivnim lokacijama, računajući da će vrednost zemljišta ili biznisa sa nekretninama da prevaziđe uplaćenu cenu, zbog čega nisu dovoljno ulagali u proizvodnju. Takođe, možemo zaključiti da su u do sada sprovedenim postupcima privatizacije preduzeća u društvenoj i državnoj svojini nije transparentno formirana kapitalna struktura što u budućnosti može predstavljati problem poslovanja.

Uspostavljajući tržišni način poslovanja kao preovlađujući, nameće se neminovno zaključak da internacionalizacija kapitala mora predstavljati osnov povećanja tržišta, kako robe i usluga tako i novca. Tome bi trebalo, sa jedne strane da doprinese jačanje domaćih institucija, a sa druge strane, to će biti veliki iskorak na putu zemlje ka međunarodnim integracijama.

LITERATURA

- [1] Begović B, Vuković S, Kavran D, Mijatović, B, *Novi model privatizacije*, Centar za liberalno demokratske studije, Beograd, 2000.
- [2] Pham D. C, Nguyen T. X, The influence of privatization on financial performance of Vietnamese privatized state-owned enterprises, *Investment Management and Financial Innovations*, Vol. 16, No. 3, pp. 341-352, 2019.
- [3] Milosavljević S, Pantelejić Đ, Međedović D, Primenjena i mogućnost unapređenja ekonomskih činilaca u realizaciji održivog razvoja, *Održivi razvoj*, Vol. 1, No. 1, pp. 7-14, 2019.
- [4] Živković A, Kvalitet upravljanja operativnim rizicima u finansijskim institucijama, *Akcionarstvo – časopis za menadžment*, Vol. 25, No. 1, pp. 5-31, 2019.
- [5] Jozefina B. T, Knowledge and competences attained by certification certified internal auditor, *Oditor – časopis za menadžment, finansije i pravo*, Vol. 5, No. 1, pp. 53-69, 2019.
- [6] Arsić M, Da li je privatizacija glavni krivac za gubitak radnih mesta u Srbiji?, *Kvartalni monitor broj 34*, FREN, 2013.
- [7] Arsić M, Dugoročne posledice ekonomskog sloma privrede Srbije tokom 90-ih godina 20-og veka, *Ekonomске ideje i praksa*, Vol. 5, No. 22, pp. 23-41, 2016.
- [8] Petrović G, Labović B, Dašić B, The influence of climate elements on the yield of agricultural crops in the area of Sumadija in Serbia, *Economics of Agriculture*, Vol. 66, No. 1, pp. 173-187, 2019.
- [9] Costa RL, Sampaio MC, Miguel I, Privatization Process and Talent Management in Angola, *Journal of Reviews on Global Economics*, Vol. 8, No. 3, pp. 167-182, 2019.
- [10] Slavković A, Slavković V, The importance of training in contemporary organizations, *Hotel and Tourism Management*, Vol. 7, No. 2, pp. 115 – 125, 2019.
- [11] Jolović I, Bobera D, Analiza uloge projektnog menadžera u upravljanju istraživačko-razvojnim projektom, *Oditor – časopis za menadžment, finansije i pravo*, Vol. 5, No. 3, pp. 38-52, 2019.
- [12] Wang L, Judge W. Q, Managerial ownership and the role of privatization in transition economies: The case of China, *Asia Pacific Journal of Management*, Vol. 29, No. 3, pp. 479-498, 2012.
- [13] Alexander D, Michael C, Privatization and Management Incentives: Evidence from the United Kingdom. *Journal of Law, Economics and Organization*, Vol. 19, No. 1, pp. 176-217, 2003.
- [14] Yenpao C, Chien HC, Haung PW, The Impact of Privatization on Earnings Management of State-owned Enterprises: Evidence from China, *Journal of Quantitative Finance and Economics*, Vol. 1, No. 1, pp. 25-47, 2019.
- [15] Dobrosavljević A, Urošević S, Faktori usvojenosti prakse upravljanja poslovnim procesima u radno-intezivnim delatnostima, *Tehnika*, Vol. 69, No. 6, pp. 861-867, 2019.
- [16] Abdeldayem M, Aldulaimi S, Privatisation as a Worldwide Tool of Economic Reform: A Literature Review, *International Journal of Social and Administrative Sciences*, Vol. 4, No. 2, pp. 66-84, 2019.
- [17] Družić I, Gel T, SWOT analysis & privatization in Croatia, *Economic Annals*, Vol. 51, No. 168, pp. 121-136, 2006.
- [18] Mitrović B, Privatizacija i konkurentnost privrede na primeru Srbije, *Ekonomске Teme*, Vol. 45, No. 2, pp. 13-20, 2008.
- [19] Zakon o privatizaciji, *Službeni glasnik RS*, br. 38/01, br. 18/03 i br. 45/05, 123/07.

- [20] Ćirić J, *Privatizacija, stečajevi i pranje novca u Srbiji, Borba protiv organizovanog kriminala u Srbiji*, Institut za uporedno pravo, Beograd, 2007.
- [21] Zakon o privatizaciji, *Službeni glasnik RS*, br. 83/14, 46/15, 112/15, 20/16.
- [22] Korać S, *Okolnosti u Srbiji i manifestacije korupcije, Korupcija*, Centar za menadžment i Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd, 2006.
- [23] Kukobat L. M, Đergović D. M, Jovičić A. I, Tešanović S. S, Nefikasnost stečajnih postupaka - studija slučaja preduzeća PKB-Vočarske plantaže-Boleč. *Tehnika*, Vol. 74, No.3, pp. 452-457, 2019.
- [24] Antonić S, Četiri srpska evroreformska stereotipa, magazin, *Pečat*, Vol. 2, No. 6, pp. 34-41, 2008.
- [25] Milosavljević J, Milošević I, Privatizacija u Republici Srbiji, *Civitas*, Vol. 9, No. 2, pp. 101-113, 2019.

SUMMARY

MANAGEMENT ANALYSIS OF THE OPPORTUNITIES OF MANAGING THE PRIVATIZATION PROCESS

The transformation of ownership, often reminiscent of the earlier historical period of the original accumulation of capital, is an opportunity for the rapid enrichment of those who had a monopoly in former socialist societies. At the same time, the redistribution of national wealth encourages changes in the relationship of forces in the social structure of power, which makes privatization the scene of sharp conflicts of interest with controversial consequences for the entire society.

Weak institutions of the rule of law cannot limit the aspirations of different interest groups to gain economic power, so privatization is an area of great economic risk. That is why the greatest attention of both the public and specialized non-governmental organizations in the EU candidate countries is devoted to monitoring the privatization process.

The paper aims to point out the basic features of the privatization process in Serbia. In this regard, we have analyzed the cause and effect relationships of the economic phenomena associated with this process, that is, we have pointed out the fact that certain legal provisions also contribute to the spread of abuses in this area. The importance of transparency in the privatization process, as an important precondition for economic growth and democratic transformation, was particularly emphasized.

Key words: privatization, management, transparency